

УДК 372.2.015.31:172.12(045)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-5\(5\)-464-474](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-5(5)-464-474)

Харківська Алла Анатоліївна доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, пров. Руставелі, 7, м. Харків, 61001, <https://orcid.org/0000-0003-4782-1079>

Харківська Арина Ігорівна доктор філософії, викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, пров. Руставелі, 7, м. Харків, 61001, <https://orcid.org/0000-0003-3411-2847>

Капустіна Олена Ігорівна доктор філософії, викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, пров. Руставелі, 7, м. Харків, 61001, <https://orcid.org/0000-0001-8859-7435>

ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті проаналізовано сучасні аспекти громадянського виховання особистості. Розглянуто особливості громадянського виховання дітей дошкільного віку в умовах діджиталізації, проаналізовано поняття громадянське виховання та визначено, що це цілеспрямований процес виховання громадянина патріота, який здатний ефективно функціонувати в демократичному суспільстві, знати та виконувати свої права й обов'язки, нести відповідальність за власний вибір, цінувати національну символіку, звичаї, традиції, мову, враховувати інтереси власні та суспільства для досягнення поставлених цілей. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з'ясовано, що громадянське виховання дітей дошкільного віку варто розпочинати із трьох-чотирьох років, адже у цей період у них починає формуватися правильне ставлення до національної символіки, звучання мови, відповідальності, цінності родини, держави тощо. Крім того, з'ясовано, що дошкільний вік є одним із найважливіших етапів становлення особистості, оскільки в цей період у дітей починається процес адаптації, формування соціальних, суспільних цінностей та ціннісних орієнтацій. Діти прагнуть взаємодіяти з навколишнім світом та шукають спільну

мову з оточуючими, налагоджує взаємовідносини з однолітками й старшим поколінням. Автор доходить висновку, що у процесі громадянського виховання дітей дошкільного віку в умовах діджиталізації освіти необхідно використовувати як традиційні, так й інноваційні методи, форми та засоби організації освітнього процесу, а саме читання тематичних творів, проведення бесід, ігор, вирішення проблемних ситуацій; організація та проведення святкових концертів відповідної тематики, виставок робіт дошкільників, фото ілюстрованих виставок, перегляду відеофільмів. Доведено, що використання сучасних інформаційно-комунікаційні технології забезпечить активізацію пізнавальної діяльності дошкільників та сприятиме ефективному формуванню почуття патріотизму, любові до Батьківщини, ціннісного ставлення до надбань українського народу, родини, поваги до державних та національних символів України тощо.

Ключові слова: громадянське виховання, діти дошкільного віку, патріотизм, діджиталізація, заклад дошкільної освіти.

Kharkivska Alla Anatolyivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-rector for Scientific and Pedagogical Work, Municipal Establishment Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy of Kharkiv regional council, Rustaveli Lane, 7, Kharkiv, 61001, <https://orcid.org/0000-0003-4782-1079>

Kharkivska Aryna Igorivna Ph. D. in Pedagogy, teacher of the department of theory and methods of preschool education Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Rustaveli Lane, 7, Kharkiv, 61001, <https://orcid.org/0000-0003-3411-2847>

Kapustina Olena Igorivna Ph. D. in Pedagogy, teacher of the department of theory and methods of preschool education Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Rustaveli Lane, 7, Kharkiv, 61001, <https://orcid.org/0000-0001-8859-7435>

FEATURES OF CIVIL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Abstract. The article analyzes modern aspects of civic education of the individual. The peculiarities of preschoolers` civic education in the conditions of digitalization are considered, the concept of civic education is analyzed and

it is determined, that it is a purposeful process of education of a patriot citizen who is able to function effectively in a democratic society, know and fulfill his rights and responsibilities, be responsible for your own choice, appreciate national symbols, customs, traditions, language, take into account the interests of their own and society to achieve the goals. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, it was found that the civic education of preschool children should begin at the age of three or four, because during this period they begin to form the correct attitude to national symbols, language, responsibility, family values, state, etc. In addition, it has been established that preschool age is one of the most important stages of personality formation, since during this period children begin the process of adaptation, formation of social, public values and value orientations. Children strive to interact with the world around them and find a common language with others, establish relationships with peers and the older generation. The author concludes that in the process of civic education of preschoolers in the terms of digitalization of education it is necessary to use both traditional and innovative methods, forms and means of organizing the educational process, namely reading thematic works, conducting conversations, games, solving problem situations; organization and holding holiday concerts on relevant topics, exhibitions of works by preschoolers, photos of illustrated exhibitions, watching videos, listening to songs and stories. It is proved that the use of modern information and communication technologies will intensify the cognitive activity of preschoolers and promote the effective formation of patriotism, love for the Motherland, values of the Ukrainian people, family, respect for state and national symbols of Ukraine and more.

Keywords: civic education, preschool children, patriotism, digitalization, preschool institution.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку української держави (економічна, політична кризи, пандемія Covid-19, окупація територій України) перед суспільством, а особливо перед освітянами, постає питання відродження національної єдності, а отже, активізації громадянського виховання, «розвитку у громадян України громадянських компетентностей, спрямованих на утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за своє власне життя, за налагодження гармонійних стосунків між членами своєї сім'ї...» [5].

В. Кремень наголошував, що «ми повинні згуртуватись у державі, в політичній нації. Тільки це допоможе забезпечити нашій країні гідне

місце в Європі і світі, а отже, створити ліпші передумови для розвитку кожного громадянина, для гідного життя. Тобто, загальнонаціональний успіх є передумовою особистого успіху кожної людини. Потрібно, щоб людина відчувала єдність з народом своєї держави не тільки в думках, а й – найважливіше – в конструктивних діях, праці, спрямованих на благополуччя Батьківщини» [6, с. 45].

Виходячи із цього, необхідним є переосмислення змісту громадянського виховання молодого покоління, урахування нових тенденцій розвитку освітньої галузі та держави загалом. Найбільш сприятливим періодом для формування громадянської позиції, ціннісних орієнтирів, виховання патріотизму, збагаченню знань про національну символіку, звичаї, традиції є старший дошкільний вік, адже саме в цей період у дошкільнят відбувається формування ціннісно-особистісних орієнтацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання громадянського виховання були предметом дослідження І. Бега, М. Євтуха, А. Макаренка, Г. Пономарьової, М. Роганової, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Г. Шевченко та інших. Особливості громадянського виховання дітей дошкільного віку досліджували Х. Барна, І. Довгій «Громадянськість як інтегративна якість дошкільника», П. Вербицька «Понятійний апарат громадянського виховання особистості», А. Вознюк «До проблеми громадянського виховання дітей дошкільного віку», Н. Дерев'янку «Теоретичні засади формування громадянської культури школярів», Б. Егрешій «Історико-теоретичні аспекти громадянського виховання», Н. Татарінова «Виховання національно-патріотичних почуттів у дошкільників засобами національної символіки» та інші.

Соціально-педагогічні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі виховання підростаючого покоління вивчали Д. Алейников «Освітньо-виховні можливості новітніх інформаційних технологій у громадянській освіті та вихованні», А. Кучай «До питання інтерактивних технологій в дошкільлі», О. Федорчук «Використання можливостей мережі Інтернет у діяльності закладів освіти» та інші.

Метою статті є ґрунтовний аналіз особливостей громадянського виховання дітей дошкільного віку в умовах діджиталізації і з'ясування необхідності використання як традиційних, так й інноваційних методів, форм та засобів організації освітнього процесу, що сприятимуть формуванню у підростаючого покоління почуття патріотизму, любові до Батьківщини, ціннісного ставлення до надбань українського.

Виклад основного матеріалу. У Концепції розвитку громадянської освіти в Україні зазначається, що основними змістовими напрямками громадянського виховання в закладах дошкільної освіти є «навчання основам самоідентифікації, усвідомленню приналежності до спільноти, громади, держави; виховання поваги до державної мови та державних символів; сприяння гармонійній соціалізації у спільноті, формуванню розуміння різних соціальних ролей; формування здатності до спільної колективної діяльності, сприяння набуттю досвіду досягнення спільних цілей» [5].

Для організації ефективної освітньої діяльності щодо громадянського виховання дітей дошкільного віку за змістовими напрямками визначеними у Концепції розвитку громадянської освіти в Україні вважаємо за необхідне з'ясувати сутність поняття «громадянське виховання».

Н. Дерев'яно під громадянським вихованням розуміє «...розвиток кращих громадянських якостей через забезпечення необхідних умов для ефективного функціонування механізму внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції поведінки особи» [2, с. 10].

І. Осадчий громадянське виховання трактує, як «цілеспрямований процес формування громадянина конкретної держави, здатного успішно діяти в суспільстві з національною державою та соціумом і досягати благополуччя» [9].

П. Вербицька у статті «Понятійний апарат громадянського виховання особистості» поняття «громадянське виховання» визначає як «цілеспрямований процес підготовки молодого покоління до життя в системі суспільних відносин, функціонування та взаємодії в демократичному суспільстві, реалізації прав та обов'язків, участі в соціально-політичних процесах, формування відповідальності за власний вибір, всебічний розвиток та самореалізацію в суспільних інтересах з метою досягнення власного життєвого успіху» [8].

В. Гарнійчук, досліджуючи питання національно-патріотичного, громадянського виховання, зазначає, що «патріотизм – одне з найглибших почуттів особистості. Виховати свідомого громадянина-патріота означає сформувати в особистості комплекс якостей і почуттів, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, вчинків, поведінки, а саме: любов до Батьківщини, свого народу; усвідомлення своєї приналежності до української нації, почуття гордості за свій народ, Батьківщину; інтерес до минулого, нинішнього і майбутнього країни...» [3, с. 180].

Відтак, під громадянським вихованням будемо розуміти цілеспрямований процес виховання громадянина патріота, який здатний ефективно функціонувати у демократичному суспільстві, знати та виконувати свої права й обов'язки, нести відповідальність за власний вибір, цінувати національну символіку, звичаї, традиції, мову, враховувати інтереси власні та суспільства для досягнення поставлених цілей.

К. Ушинський у своїх дослідженнях стосовно громадянського виховання підростаючого покоління наголошував, що «громадське виховання само не розв'язує питань життя і не веде за собою історії, але йде слідом за нею; громадське виховання тільки тоді буде справжнім, коли його питання стануть громадськими питаннями для всіх і сімейними питаннями для кожного. Система громадянського виховання, яка ґрунтується на цінностях, що вийшла не з громадського переконання, якби хитро вона не була обдумана, виявиться безсилою і не буде діяти ні на особистий характер людини, ні на характер суспільства» [10, с. 102–103].

Отже, для забезпечення ефективного розвитку системи громадянського виховання дітей дошкільного віку майбутнім педагогам необхідно враховувати цінності особистості, зокрема й соціальні. А. Харківська і О. Молчанюк наголошують, що «особливо значущим для майбутнього педагога дошкільної освіти є виховання соціальних цінностей, оскільки, засвоюючи їх, він підвищує рівень загальної культури, формує здатність до виховання соціальних цінностей у дітей дошкільного віку» [11, с. 147]. М. Боришевський у навчально-методичному посібнику «Виховання духовності особистості» виділив наступні найважливіші цінності особистості: «почуття патріотизму, ідентичності з національною спільнотою; глибоке усвідомлення ролі рідної мови (мови роду) у життєдіяльності нації, держави; відповідальність за долю нації; повага до інших національних спільнот; естетичні цінності; інтелектуальні цінності; екологічні цінності; валеологічні цінності; світоглядні цінності» [2, с. 9].

Одним із найважливіших етапів становлення особистості у соціумі є дошкільний вік, адже в цей період у дітей починається процес адаптації і формування соціальних, суспільних цінностей і ціннісних орієнтацій. Дошкільник учиться взаємодіяти з навколишнім світом та знаходити спільну мову з оточуючими, налагоджує взаємовідносини з однолітками й старшим поколінням.

Проаналізувавши погляди науковців та враховуючи власний практичний досвід, можемо дійти висновку – громадянське виховання дітей дошкільного віку варто розпочинати із трьох-чотирьох років, адже

в цей період у них починає формуватися правильне ставлення до національної символіки, звучання мови, відповідальності, цінності родини, держави тощо. При цьому, основним завданням педагогів дошкільної освіти є формування в дошкільнят впевненості в собі, у своїх силах, тобто цілісної особистості, яка перебуває в гармонії із собою, суспільством, навколишнім середовищем та оточенням, здатна до співпереживання та контролю над емоціями, а також становлення у дітей перших уявлень про державу, її символи, мову, традиції та громадянські обов'язки. Варто наголосити, що правильний підхід до громадянського виховання дітей дошкільного віку неодмінно сприяє також професійному самовдосконаленню педагогів. А. Харківська стверджує, що «зацікавити майбутніх учителів у професійному розвитку – означає забезпечити неперервність їхнього професійного самовдосконалення» [12].

Громадянське виховання дітей дошкільного віку необхідно здійснювати поступово та систематично, оскільки це досить складний та трудомісткий процес, що спрямований на формування і розвиток особистості дошкільника, якому необхідно прищеплювати почуття патріотизму, любові до Батьківщини, поваги до державної символіки тощо. Формування почуття патріотизму відбувається через сприйняття оточення (батьків, родини, вихователя, друзів), рідного краю, культури, звичаїв тощо.

М. Мазуркіною визначено основні найважливіші завдання громадянського виховання дітей дошкільного віку: «формування любові до рідного краю (причетності до рідного дому, сім'ї, дитячого садка, міста); формування духовно-моральних взаємин; формування любові до культурного спадку свого народу; виховання любові, поваги до своїх національних особливостей; почуття власної гідності як представників свого народу; толерантне ставлення до представників інших національностей, до ровесників, батьків, сусідів, інших людей» [6, с. 8].

У процесі громадянського виховання дітей дошкільного віку, на наш погляд, вихователям необхідно спиратися на наступні принципи: «гуманістичної спрямованості виховання; природовідповідності виховання; культуровідповідності виховання; індивідуально-особистісного підходу у вихованні; індивідуалізації і творчої спрямованості виховного процесу; орієнтація на цінності і ціннісні відносини; суб'єктності; діалогічності виховання; безперервності і незавершеності виховання; варіативності виховання; духовності; єдності свободи і відповідальності та інші» [13].

Реалізація наведених вище принципів громадянського виховання в закладах дошкільної освіти здійснюється через: читання тематичних

творів, проведення бесід, ігор, вирішення проблемних ситуацій; організацію освітньої діяльності (проведення занять) із ознайомлення з правами та обов'язками громадянина України, виховання дошкільного закладу, а також значенням законів України у життя дошкільника; організацію та проведення святкових концертів відповідної тематики, виставок робіт дошкільників, фото ілюстрованих виставок, перегляду відеофільмів; залучення до громадянської діяльності – благоустрій кімнати, території де граються діти; проведення благодійних акцій тощо.

За умовах цифровізації освіти, під час підготовки бесіди, вихователям дітей дошкільного віку необхідно використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Наприклад, готуючи бесіду «Державні символи України», розповідаючи про прапор, вихователі демонструють фото чи відео фрагмент державного стягу; прочитавши гімн можна ввімкнути й прослухати його запис, запропонувати дітям разом на інтерактивній дошці розфарбувати завчасно підготовлений шаблон герба чи прапора. Під час виконання таких завдань у них будуть формуватися почуття патріотизму, гордості за Батьківщину, згуртованості колективу тощо.

Отже, громадянське виховання в закладах дошкільної освіти повинно відбуватися цілеспрямовано із використання як традиційних, так й інноваційних форм, методів, засобів організації освітнього процесу, та враховувати індивідуальні особливості вихованців. Для формування активної громадянської позиції, наприклад, дітям старшого шкільного віку разом із батьками можна запропонувати підготувати лепбуки «Державні символи України», «Батьківщина – моя Україна», «Традиції українського народу», «Моя родина» тощо.

При залученні дошкільника до такого виду діяльності разом із батьками в них посилюються почуття єдності з родиною, відбувається залучення до спільної діяльності, адже у процесі роботи батьки повинні залучити дитину до підбору матеріалу (вибір картинок, фотографій, компонуванню лепбуку), розповідаючи про символіку держави, про традиції, які притаманні українському народові, їх сім'ї, а також підготувати з ними розповідь для презентації матеріалів.

Нам імponує думка О. Мошиної, яка акцентує, що «при ознайомленні з природою рідної країни акцент треба робити на її красі, розмаїтті, багатстві, на її особливостях. Діти повинні отримати уявлення про те, які тварини живуть в наших лісах, які ростуть дерева, за яким деревом можна відразу визначити Україну («Без верби і калини нема України»), які квіти цвітуть на українських полях і луках (кульбабки, волошки, маки)» [8, с. 80].

Заняття із дошкільниками про природу рідного краю слід проводити у вигляді екскурсій по території закладу дошкільної освіти або відвідуючи парки, ботанічні сади тощо. Однак, перед проведенням екскурсій доречно провести заняття в групі із використанням інтерактивних технологій, продемонструвати фільм про тварин, рослин, дерева рідного краю, за наявності в групі інтерактивної дошки можна пограти в ігри на співвідношення, де і які тварини мешкають, які квіти декоративні, а які лісові.

Висновки. Отже, у процесі громадянського виховання дітей дошкільного віку в умовах діджиталізації освіти необхідно використовувати як традиційні, так й інноваційні методи, форми та засоби організації освітнього процесу, що сприятимуть формуванню у підростаючого покоління почуття патріотизму, любові до Батьківщини, ціннісного ставлення до надбань українського народу, родини, поваги до державних та національних символів України тощо. У процесі підготовки та проведення занять вихователям закладів дошкільної освіти для активізації пізнавальної активності дошкільників доречно використовувати сучасні технології через добір фото, відео фрагментів, інтерактивних вправ, презентацій, розробки лепбуків разом із вихованцями тощо.

Література:

1. Вербицька П. В. Понятійний апарат громадянського виховання особистості. Вісник Житомирського державного університету. Серія : Педагогічні науки. 2009. Вип. 43. С. 39-44.
2. Виховання духовності особистості : навчально-методичний посібник / М. Й. Боришевський, Л. І. Пилипенко, О. І. Пенькова та ін.; за заг.ред. М. Й. Боришевського. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 104 с.
3. Гарнійчук В. М. Основні тенденції та сутність патріотизму старших підлітків в сучасних умовах. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т проблеми виховання. Київ, 2013. Вип. 17 (1). С. 174–182.
4. Дерев'янка Н. Теоретичні засади формування громадської культури школярів / за ред. Костіва В.; МОН України; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ : Плай, 2002. 199 с.
5. Концепція розвитку громадської освіти в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 710-р. Верховна Рада України: Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.09.2022)
6. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації: факти, роздуми, перспективи. Київ : Грамота, 2003. 216 с.
7. Мазикіна М. У. Інноваційні підходи до патріотичного виховання і цивільному становленні особистості. Виховання школярів. 2002. № 6. С. 6-11.

8. Мошнина О. Патріотичне виховання дошкільнят: проект «Салют. Перемоги». Дошкільне виховання. 2011. № 4. С. 80–82.
9. Осадчий І. Г. Концепція громадського виховання учнів в системі загальної середньої освіти України: Авторський проект. Народна освіта: електронне наукове фахове видання. 2015. Вип. №2 (26). URL : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3324 (дата звернення: 20.09.2022)
10. Ушинський К.Д. Питання виховання і навчання в початковій школі. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. Київ, 1983. Т.2. 359 с.
11. Харківська А. А., Молчанюк О. В. Значення педагогічної практики для виховання соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти. Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр./ Укр. інж.-пед. акад. Харків: Вид-во УПА, 2020. № 68. С. 98-105.
12. Харківська А. А. Мотивація майбутніх учителів фізичного виховання до професійної діяльності та саморозвитку освіти. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. / ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2017. № 153. С. 150-155.
13. Харківська А. А. Теоретичні основи розвитку фахової компетентності майбутніх педагогів. Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати – 2016 : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Братислава, 15-18 берез. 2016 р. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2016. С. 172-173.

References:

1. Verbytska P. V. (2009) Poniatiinyi aparat hromadianskoho vykhovannia osobystosti [Conceptual apparatus of civic personality education] // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu [Bulletin of Zhytomyr State University]. Seriia : Pedagogichni nauky. 43. 39-44 [in Ukrainian].
2. Vykhovannia dukhovnosti osobystosti : navchalno-metodychnyi posibnyk [Cultivating the spirituality of the individual: educational and methodological manual] (2013) / M. Y. Boryshevskyyi, L. I. Pylypenko, O. I. Penkova ta in.; za zah.red. M. Y. Boryshevskoho. 104 [in Ukrainian].
3. Harniichuk V. M. (2013) Osnovni tendentsii ta sutnist patriotyzmu starshykh pidlitkiv v suchasnykh umovakh [The main trends and essence of patriotism of older teenagers in modern conditions] // Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi [Theoretical and methodological problems of raising children and school youth] : zb. nauk. pr. / Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, In-t problemy vykhovannia [The National Academy of Educational Sciences of Ukraine; Institute of Problems on Education]. 17 (1). 174-182 [in Ukrainian].
4. Derev'ianko N. (2002) Teoretychni zasady formuvannia hromadskoi kultury shkolariv [Theoretical foundations of the formation of public culture of schoolchildren] / za red. Kostiva V.; MON Ukrainy; Prykarp. un-t im. V. Stefanyka [The Precarpathian National University]. 199 [in Ukrainian].
5. Kontsepsiia rozvytku hromadskoi osvity v Ukraini [The concept of development of public education in Ukraine]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.10.2018 № 710-r // Verkhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy [The Verkhovna Rada of Ukraine: The Legislation of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

6. Kremen V. H. (2003) Osvita i nauka Ukrainy: shliakhy modernizatsii: fakty, rozдумы, perspektyvy [Education and science of Ukraine: ways of modernization: facts, reflections, perspectives]. 216 [in Ukrainian].

7. Mazykyna M. U. (2002) Innovatsiini pidkhody do patriotychnoho vykhovannia i tsyvilnomu stanovlenni osobystosti [Innovative approaches to patriotic education and civil personality formation] // Vykhovannia shkoliariv [Education of schoolchildren]. 6. 6-11 [in Ukrainian].

8. Moshnyna O. (2011) Patriotychne vykhovannia doshkilniat: proekt «Saliut. Peremohy» [Patriotic education of preschoolers: project «Salute. Victories»] // Doshkilne vykhovannia [Preschool education]. 4. 80-82 [in Ukrainian].

9. Osadchyi I. H. (2015) Kontseptsiiia hromadskoho vykhovannia uchniv v systemi zahalnoi serednoi osvity Ukrainy: Avtorskyi proekt [The concept of public education of students in the general secondary education system of Ukraine: Author's project] // Narodna osvita: elektronne naukove fakhove vydannia [Public education: electronic scientific publication]. 2 (26). https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3324 [in Ukrainian].

10. Ushynskiy K.D. (1983) Pytannia vykhovannia i navchannia v pochatkovii shkoli [The issue of education and training in primary school] // Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]: u 2 t. 2. 359 [in Ukrainian].

11. Kharkivska A. A., Molchaniuk O. V. (2020) Znachennia pedahohichnoi praktyky dlia vykhovannia sotsialnykh tsinnosti u maibutnikh pedahohiv doshkilnoi osvity [The importance of pedagogical practice for the education of social values in future teachers of preschool education] // Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity [Problems of engineering and pedagogical education] : zb. nauk. pr./ Ukr. inzh.-ped. akad [The Ukrainian Engineering Pedagogics Academy]. 68. 98-105 [in Ukrainian].

12. Kharkivska A. A. (2017) Motyvatsiia maibutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannia do profesiinoi diialnosti ta samorozvytku osvity [Motivation of future teachers of physical education to professional activity and self-development of education] // Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Luhansk]. Seriiia : Pedahohichni nauky : zb. nauk. pr. / LNU im.. T. Shevchenka [Taras Shevchenko National University of Luhansk]. 153. 150-155 [in Ukrainian].

13. Kharkivska A. A. (2016) Teoretychni osnovy rozvytku fakhovoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv [Theoretical foundations of the development of professional competence of future teachers] // Suchasni naukovy doslidzhennia ta rozrobky: teoretychna tsinnist ta praktychni rezultaty – 2016 [Modern scientific research and development: theoretical value and practical results – 2016]: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Bratyslava, 15-18 berez. 2016 r. 172-173 [in Ukrainian].